

Dynamiek aan de Maas

De uiterwaarden onder Andel, Giessen en Rijswijk

P. VAN EETEN

Aan de Maas ligt ter hoogte van Andel, Giessen en Rijswijk (Land van Altena) een complex uiterwaarden. De landschappelijke ontwikkeling van deze uiterwaarden kan vanaf het einde van de 13e eeuw worden gevolgd.

Wie zich op een mooie dag van het kleine stadje Woudrichem, bij de voormalige samenvloeiing van Maas en Waal, via de Maasdijk naar het zuiden begeeft, ziet aanvankelijk aan zijn linkerhand een imposant riviergezicht, met aan de overkant het slot Loevestein. Gaandeweg wordt hem dat gezicht op de rivier ontnomen door een complex uiterwaarden, dat onder Giessen zijn grootste breedte bereikt en zich vervolgens weer versmalt, zodat de reiziger bij de Rib in Andel weer direct aan de Maas komt te staan. Dit indrukwekkende rivierlandschap met uiterwaarden, die bij extreem hoog water op Rijn en Waal nog altijd in een grote watervlakte veranderen, is van betrekkelijk recente oorsprong. De wandelaar die in het jaar 1200 op weg ging naar het zuiden, liep niet over een dijk, maar door het vlakke polderland van de Woudrichemmerwaard, en stuitte bij Rijswijk op de brede rivier de Alm, met aan de overkant het marktplaatsje Giessen.

De huidige toestand, gefixeerd door de afdamming van de Maas omstreeks het jaar 1900, is pas ontstaan na de vorming van de nieuwe (13e-eeuwse) Maasmond omstreeks het midden van de 13e eeuw en de daarop volgende nieuwe bedijking. Hierdoor werd de Alm van watertoevoer uit het oosten afgesneden en degradeerde deze tot een nietig stroompje, dat abrupt bij de dijk begon, op de grens van Giessen en de oude heerlijkheid de Weenaert.¹ Aan beide oevers lagen brede stroken drassig onland – de oude Almbedding – dat alleen geschikt was voor griendcultuur of als hooiland.

Deze studie gaat niet over het hoe en waarom van het ontstaan van de nieuwe Maasmond, maar we moeten er wel iets over zeggen, en dat gaat het best aan de hand van wat de amateur-archeoloog H. Voogd er indertijd over heeft geschreven (Voogd, 1958). Ontdaan van een lange voorgeschiedenis die er voor ons doel wei-

nig toe doet komt zijn theorie er heel in het kort op neer dat in een onbekend jaar in de 13e eeuw de monniken van de abdij van Berne een dam aanleggen in de Oude Maas bij Hedikhuizen, waardoor het Maaswater voortaan via een kleine Maasarm tussen Hedikhuizen en Poederroijen afgevoerd wordt naar de Alm. Dat leidt tot een catastrofe; om het met Voogds eigen woorden te zeggen: *Tenslotte heeft de Alm de watertoevoer in haar oude bedding niet meer kunnen verwerken en op een waarschijnlijk zwak punt in de oeverwal, ongeveer ter hoogte van de huidige sluis te Andel, werd het water in toenemende mate in de richting van de Waal tussen Woudrichem en Brakel afgevoerd.* De oude dorpskernen van Giessen en Rijswijk moeten worden ontruimd en na de nieuwe bedijking komen de kerken van beide dorpen buitendijks te staan, waar ze tot op de huidige dag nog staan. Door die bedijking ontstaat ook, tussen de dijk en de nieuwe Maasbedding, het complex van uiterwaarden dat het onderwerp is van dit verhaal.

Dat dat verhaal geschreven kan worden, danken we grotendeels aan het feit dat die waarden, net als de door de bedijking drooggevallen Almgronden, lenen van de heren van Altena zijn. Over geen enkel gebied in het Land van Altena zijn zoveel betrekkelijk vroege gegevens beschikbaar als juist over deze waarden, en er valt een vrij duidelijk beeld uit af te leiden van de geografische situatie aan het eind van de 13e eeuw en van de latere ontwikkeling.

Het oudste stuk waarin we de waarden mijns inziens vermeld vinden dateert van 29 oktober 1296.² Het is een uitspraak van Jan I van Kuyc in een geschil tussen de heer van Altena, Willem II van Horne, en de kinderen van Vastræet I van Giessen, heer van Giessen. Ik memoreer uit deze uitspraak van de heer van Kuyc allereerst dat Vastræets kinderen van de heer van Altena een molen terugkrijgen die hij hangende het conflict

aan Arnout van Uitwijk gegeven had. Deze molen speelt een rol in ons verhaal, en het is daarom aardig te weten dat hij al van voor het jaar 1296 dateerde. Maar van veel meer belang is de daaropvolgende passage, die letterlijk luidt: *Voort segghen wij dat die voorss. heeren Vastaerts kinderen behouden sullen die vervallen dijcke ende die uterdijcke alsse die voornoemde heer van Hoorn die vervallen dijcke ende die uterdijcke haren vader heer Vastaert ofte hen gegeven heeft ende sijse haer hebben bracht.*

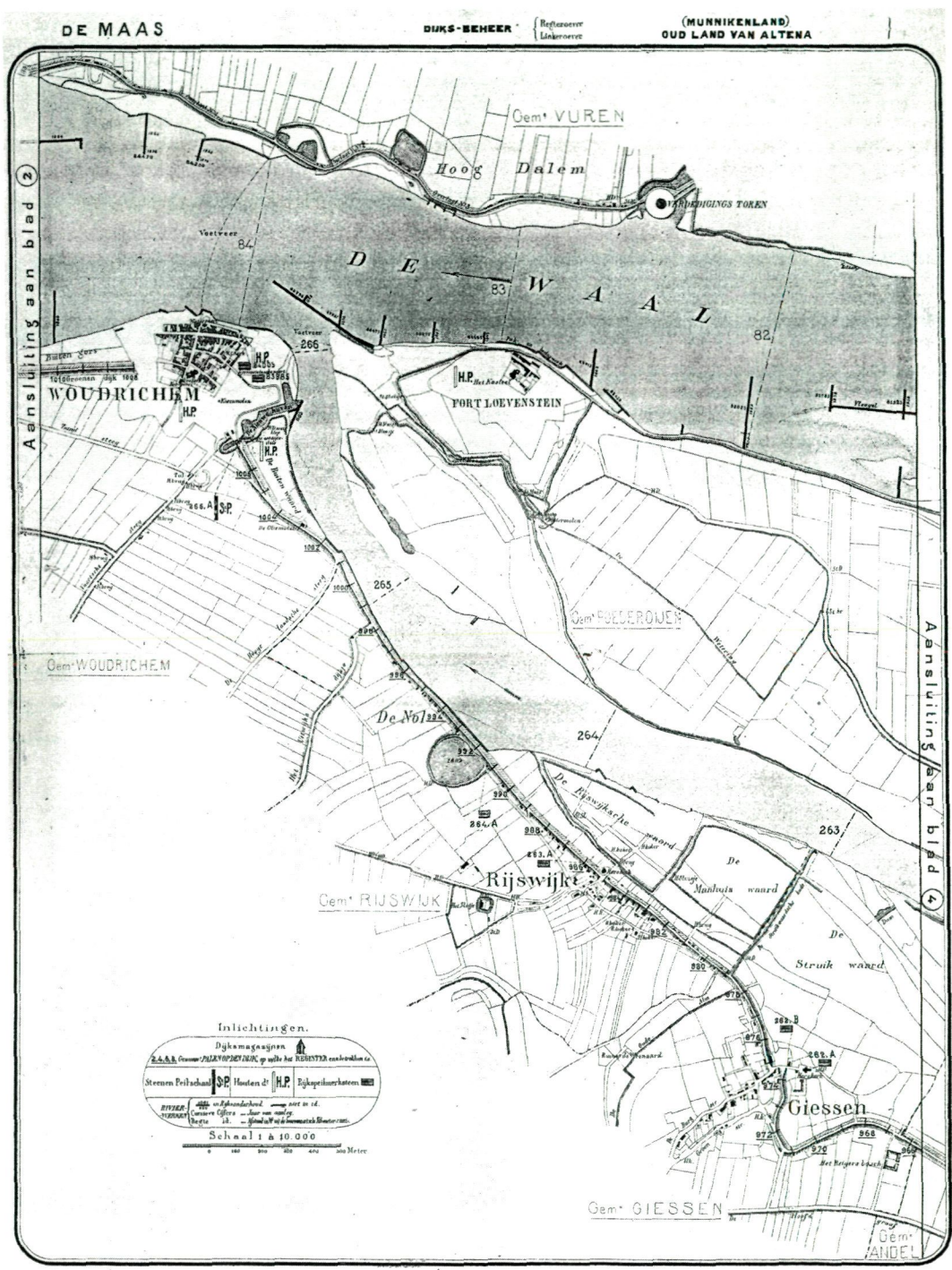
In het licht van de toestand die we later zullen aantreffen zou ik dit punt uit Van Kuycs uitspraak zo willen interpreteren, zij het met enig voorbehoud, dat we hier met het uiterwaardencomplex aan de nieuwe Maas te maken hebben, met daarin de vervallen dijk van de voormalige Alm. Als dat juist is behoeft Voogds zojuist geciteerde zin een correctie: de Alm is niet door een zwak punt in zijn oeverwal gebroken, maar was een bedijkte rivier. Dit blijkt trouwens ook uit

De uiterwaarden onder Andel op 30 maart 1988, met langs de dijk de ondergelopen Worp.

het feit dat we in de leenregisters herhaaldelijk percelen aan de oude Alm tegenkomen, onder andere onder Rijswijk en Uitwijk, die *de Dijk* of *de Almdijc* heten.

Het duurt nu ruim zeventig jaar voor we de uiterwaarden opnieuw vermeld vinden. Op 24 juni 1369 beleent Willem VI van Horne Vastraet (III) Janszoon van Giessen met onder andere de hofstad waar het huis van Giessen placht te staan, *dat veere tot Andel tusschen Veenregraven ende die kerc van Rijswijk* en (op 29 augustus van hetzelfde jaar) alle uiterwaarden in Giessen en Andel, behalve verYdenwaard.³

Deze Vastraet van Giessen heeft vier zoons: Jan, die hem opvolgt als heer van Giessen, Gijsbrecht en Jacob, die in Giessen geen enkele rol lijken te spelen, en Vastraet (IV), die voor het eerst optreedt in een akte van 14 of 17 december 1382,

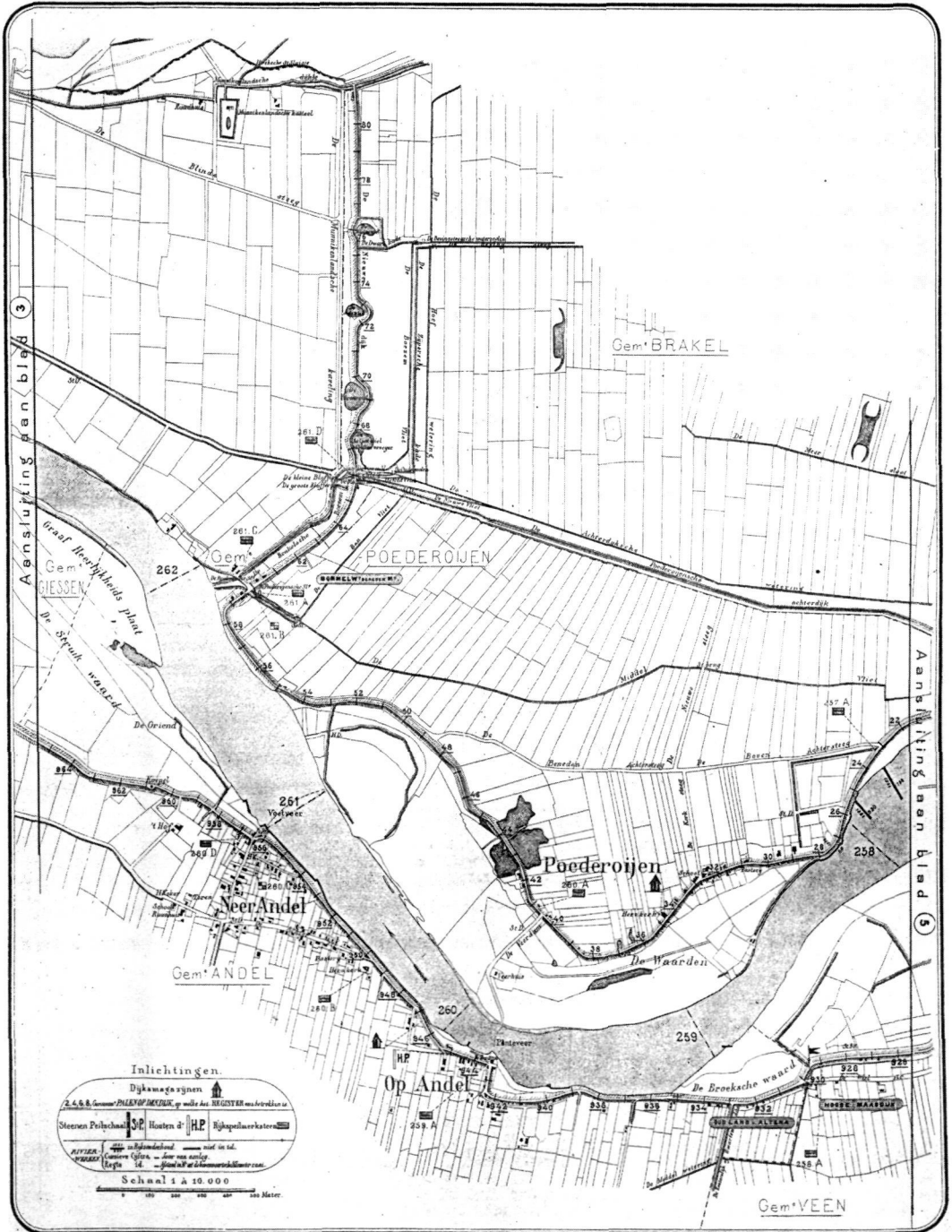
Kaart uit 1874 van de Maas en de uiterwaarden onder Rijswijk en Giessen.

DE MAAS

DIJKS-BEHIER

Regereuse
Lanksover

BONHELEERWAARD **BOERDE** DE MEIDJK
OUD LAND VAN ALTEA

De aansluitende kaart van de Maas bij Andel.

kort na de dood van zijn vader, waarin hij verklaart dat hij de kinderen die hij heeft of krijgen zal van zijn vrouw Bertke Diederics van Brakel, beleent met een rente van 400 pond per jaar uit de uiterwaarden voor de Giessense kerk, tussen de Worpe van Willem van Besoijen en de molen te Giessen.⁴

In 1387 raakt Willem VI van Horne de heerlijkheid Altena kwijt aan Willem van Oostervant, zoon van Albrecht van Beieren. Deze nieuwe heer bevestigt op 24 februari 1389 Vastraet IV in zijn lenen, waaronder *alle oterdijc ende uutweerde in den gherichte van Andel ende van Ghiesen, uutgezetz verYdenweerde van Veenregrave tot Jacop Boeven toe recht uut in der Maze gaande, Willems Worpe van Byzoyen ende de Middelweert die Aernt van Ghiesen Vastraetszone voerss. van minen here van Oostervant ontfangen heeft*.⁵ Die belening van Arent (I) van Giessen had al plaats gehad op 5 juli 1387. Hij ontving toen een uiterwaard tussen Giessen en Andel, genaamd Gijsberts Worpe van den Zande (niet Willems Worpe van Byzoyen!), een uiterdijk genaamd Middelwaard, enerzijds de Maas voor Andel, anderzijds het gerecht van Poederoijen, en bovendien Hendriks waard van Andel (die blijkens een latere akte naast de Middelwaard ligt) en het veer tussen Veenregrave en de kerk van Rijswijk.⁶ Vastraet IV overlijdt in 1391, waardoor de zojuist genoemde Arent I eigenaar wordt van al zijn lenen, en dus van vrijwel het hele waardencomplex onder Andel en Giessen.

Het wordt tijd voor enige toelichting, en we bekijken daarvoor eerst de akte van december 1382 waarbij Vastraet IV een rente vestigt op de uiterwaarden voor (wij zouden zeggen: achter) de kerk van Giessen, *tussen de Worpe van Willem van Besoijen en de molen te Giessen*. De Worpe is een ongeveer 20 morgen grote waard langs de dijk onder Andel, van het Zuidoostenwaardje bij de Rib tot de grens met Giessen, die in later tijd in de hand van één eigenaar is. In de 14e eeuw is dat niet zo. We hebben gezien dat Arent I van Giessen in 1387 beleend wordt met Gijsberts Worpe van den Zande en op 14 mei 1397 beleent

de heer van Oostervant Willem van Besoijen met een uiterwaard tussen Giessen en Andel, na het overlijden van zijn vader.⁷ Veel later wordt van deze waard van Willem van Besoijen gezegd dat hij in het oosten grenst aan de Zuidoostenwaard. De Worpe moet dus in twee stukken verdeeld zijn, en inderdaad is nog op de geallieerde luchtfoto's van het gebied uit september 1944 (zie p. 97) duidelijk een scheisloot te zien, haaks op de dijk. De waarden die Vastraet in 1382 bezit strekken zich dus uit van deze scheisloot tot een punt bij de grens met Rijswijk, waar bijgevolg de molen van Giessen moet staan. Dat klopt met het feit dat hier, blijkens latere leenaktes, een binnendijks leen aan de Alm ligt, dat het Meulenweerdje heet, tussen de dijk en de oostelijke uitloper van de heerlijkheid de Weenaert.

Als we vervolgens de akte over de Middelwaard bekijken, die volgens latere aktes en kaarten aan de Worpe grenst, dan zien we dat deze waard in 1387 enerzijds begrensd wordt door de Maas voor Andel en anderzijds door het gerecht van Poederoijen, wat niet anders kan betekenen dan dat het een plaat in de Maas is, en dat de rivier aan het eind van de 14e eeuw direct langs de Worpe stroomt. Hoogstwaarschijnlijk is die Worpe een uiterwaard van de voormalige Alm.

Dat de Maas door de oude bedding van de Alm stroomt, betekent op zijn beurt dat vrijwel zeker ook de waarden onder Giessen aanzienlijk smaller moeten zijn dan nu het geval is: de rivier stroomt als het ware dwars door het huidige waardencomplex heen. Dat dit inderdaad zo is, lijkt bewezen te worden door een akte van 17 april 1391, waarbij Willem van Oostervant zijn kamerling Jan van Beesd voor zijn leven beleent met een waard *in Giessen in de Maas bij de molen, naast een waard van Arent van Giessen*.⁸ Ook hier hebben we blijkbaar te maken met een plaat of opwas in de rivier, die ter hoogte van de molen vlak langs de dijk stroomt, op de plaats waar de voormalige Almbedding aansloot bij de bedding binnendijks.

Dit wordt nogmaals bevestigd doordat het veer waarmee Vastraet III in 1369 beleend wordt,

De dorpen Giessen en Rijswijk met de uiterwaarden op een luchtfoto uit 1944. Links onder is nog juist de Zuidoostenwaard onder Andel te zien, met daarbij aansluitend de Worp met scheisloot. De lange witte lijn dwars door de waarden is de omstreeks 1900 aangelegde Sluisdijk, die Giessen verbindt met de Andelse sluis. De kortere lijn meer noordelijk is de Struikwaardse kade, die de waarden onder Giessen scheidt van de Manhuiswaard onder Rijswijk. In het verlengde van die kade ligt binnendijs het griendengebied langs de Alm.

vaart tussen Veenregrave en de kerk van Rijswijk, die dus in dat jaar, buitendijs, direct aan de rivier staat. Hiermee stemt weer overeen dat er, terwijl de waarden onder Andel en Giessen in de 14e eeuw lenen van Altena zijn, geen enkele leenakte bestaat over de waarden onder Rijswijk: die zijn er eenvoudig nog niet, of ze zijn bezig zich te vormen. Wat er in Rijswijk aan buitendijs land is, lijkt stevast te horen bij het binnendijs land waaraan het grenst. Zo wordt Heer Willem van Rijswijk op 3 juni 1363 beleend met zijn huis en hofstede strekkend van de *stede* [lees: stege] tot aan de Maas⁹ en Jan van Rijswijk Floriszoon van Dalem (heer van Rijswijk) op 19 september 1389 met 11 hofsteden in Rijswijk *strekkend van de*

*gemeente tot aan de Maas.*¹⁰ In een aantal gevallen treffen we die toestand ook veel later nog aan. Zo bezit de familie Van Eeten uit Giessen in de 18e en 19e eeuw een perceel in Rijswijk, waarop nu de gereformeerde kerk staat, met daarbij aansluitend een griendje tussen de dijk en de Kil. Deze Kil stroomt min of meer evenwijdig aan de dijk, achter de kerk langs, langs de Manhuiswaard en door de Rijswijkse waard. Vrijwel zeker mogen we in deze Kil een restant van de oorspronkelijke Maasbedding zien.

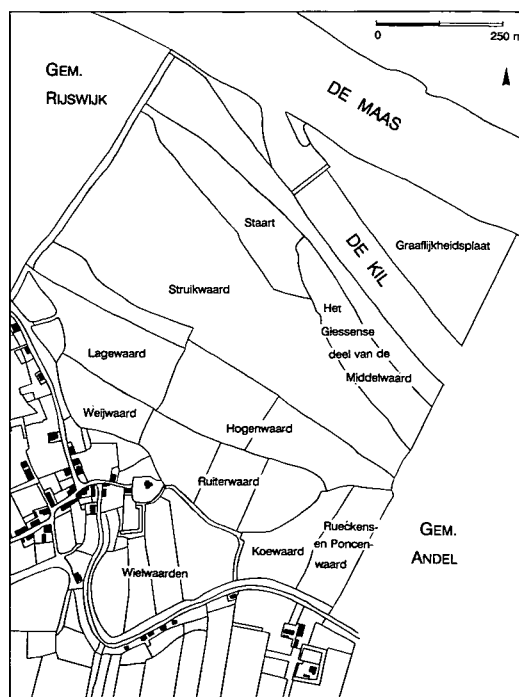
We gaan terug naar de familie Van Giessen en hun buitendijsse bezittingen. Uit het huwelijk van Vastræt IV en Bertke van Brakel waren vijf zoons en een dochter geboren. We leren ze ken-

nen uit een akte van 7 november 1398, waarbij Arent I zijn broers Gerit, Stesken, Herberen en Dirck beleent met een waard en buitendijk die zijn zuster Agnese van haar vader geërfd had.¹¹ Arent I, die in 1406 overlijdt, heeft vier kinderen (Arent, Vastraet, Hadewij en Alijt), die we kennen doordat er na zijn dood een geschil ontstaat tussen hen en hun vier ooms en tante. Op 30 januari 1407 doen zes adellijke heren uitspraak in dit geschil, en zij bepalen onder andere *dat Ghe-raert [Gerit] van Giessen met sijne broederen ende zuster voornoemt hebben alsulcke uutterweerden (...) als (...) gelegen sijn in den ban van Giessen tusschen Willems Worp van Besoijen ende der molen van Giessen toe ende tusschen den hoghen dijk ende der Masen, uutgeseet Arent Vastaertssoons weert ende den weert die Jan die Vos toebehoort, ende dit sullen Geraert van Giessen ende sijn broederen voorss. ende haer nacomelingen houden tot eenen gerechten erfleen van Arent van Giessen heuren neve ende sijn nacomelingen in sulcker manieren als heure brieven begripen die sij daer of hebben.*¹²

Het grootste deel van het waardencomplex waarmee de Van Giessens door de heer van Altena beleend worden is dus binnen de familie in achterleen uitgegeven. Dat blijft zo, met dien verstande dat het complex in een hele reeks kleinere percelen uiteenvalt, die in de loop van de tijd stuk voor stuk in andere handen overgaan, waarbij sommige Giessens leen en andere aparte Altenase lenen worden. Het zou veel te ver voeren dat proces hier op de voet te volgen (voorzover dat mogelijk is) en ik volsta daarom met een opsomming van de diverse waardjes die volgens het Giessense leenregister tot het oude bezit van de Van Giessens horen, met hun ligging zoals die uit de leenaktes blijkt.¹³

Aan de dijk liggen de Rueckenswaard, de Poncenwaard, de Koeward, de Wielwaarden, twee kleine waardjes die we samen de Weijwaard zullen noemen en de Lagewaard. De Wielwaarden liggen in de grote bocht van de dijk ten zuiden van de kerk, tussen de dijk en de Wielwaardse kade, die ze, althans in later tijd, van de overige

waarden scheidt. Koeward, Poncenwaard en Rueckenswaard liggen er ten oosten van, tussen de Wielwaardse kade en Gijsbrechts Worp van den Zande onder Andel. De Weijwaard en de Lagewaard liggen ten noorden van de kerk aan de dijk, de laatste bij de molen van Giessen, en tussen de Weijwaard en de Koeward, aan de Wielwaardse kade, ligt de Ruiterswaard. Ten noorden van de Ruiterswaard ten slotte, tussen de Lagewaard en Gijsbrechts Worp van den Zande, ligt de Hogewaard, die in latere aktes ook Willem van Giessenswaard heet, wat een verbastering

Het waardencomplex op de oudste kadastrale minuutplans. Een deel van het gebied (Hogewaard, Lagewaard, Weijwaard, Ruiterswaard, Rueckens- en Poncenwaard, Koeward en Wielwaarden) bestaat uit een oud waardencomplex, dat in de 14e eeuw in bezit was van de Van Giessens. De rest (het Giessense deel van de Middelwaard, de Staat en de Struikwaard) bestaat uit latere 'aanwassen'.

lijkt van Imme van Giessenswaard.

Deze Imme van Giessen is een dochter van de hierboven genoemde Gerrit Vastratszoon van Giessen en over haar gaat een oorkonde van 19 april 1444, waarbij Arent III van Giessen haar, na opdracht van haar broer Coenraet, deze Hoge-waard in leen geeft.¹⁴ De omschrijving van het perceel is voor ons van groot belang: *belegen oost-waerts metter Masen ende met sijnen broeder west-waert, [streckende] van Jan Suijrmont van Wijck totten waert toe daer nu ter tijt Adriaens wijf van Malborch haer lijftocht aen heeft gheheetten de Worp*. Omdat Jan Suermond van Wijck (blijkens aktes over de hierboven genoemde Weijwaard) de eigenaar is van de Lagewaard, zien we in deze akte onze theorie over de loop van de Maas bevestigd. De waard van Imme van Giessen, die zuidwaarts aan de Worp grenst, wordt in het oosten begrensd door de Maas, die dus ook langs de Lagewaard moet stromen en ter hoogte van de molen de dijk nadert. Omdat dit precies het punt is waar binnendijks de oude bedding van de Alm begint, lijkt het er dus sterk op dat de Maas tot hier toe door de oude bedding van de Alm stroomde, om vervolgens zijn weg voort te zetten door de nieuwe bedding, waarvan de Kil onder Rijswijk een overblijfsel is.

Ons verhaal is daarmee niet uit. We hebben gezien dat er tegen het eind van de 14e eeuw minstens twee platen of opwassen in de rivier zijn, de Middelwaard onder Andel en een waard in Giessen bij de molen. Als nu Arent III Arentszoon van Giessen op 12 november 1441 beleend wordt met zijn Giessense bezittingen, zijn daaronder als vanouds de uiterwaarden onder Andel en Giessen, met uitzondering van de VernYdenwerdt, Heer Ghijsbrechts Worpe van de Sande, de Middelwerdt en *de werdt voor Giessen*.¹⁵ Deze naamloze waard voor Giessen duikt in deze akte voor het eerst op, en het lijkt er sterk op dat we hier opnieuw met een op- of aanwas te doen hebben. Mogelijk is hij identiek met de waard waarmee in 1391 Jan van Beesd beleend wordt.

Tegen het eind van de 15e eeuw sterft het geslacht van Giessen, althans in Giessen, in man-

nelijke lijn uit, en de drie dochters van Arent II van Giessen, Lijsbeth, Willem en Christina, verkopen omstreeks 1480 hun Giessense bezittingen. In de loop van de volgende jaren komen die in handen van Wouter van Outheusden en zijn zoon Jan, die in 1498 door koop eigenaar wordt van de heerlijkheid Oudheusden. Als deze Jan op 15 juli 1506, na de dood van zijn vader, beleend wordt met de Giessense bezittingen, waaronder als vanouds de uiterwaarden, wordt daar een aantal bezittingen in verschillende plaatsen aan toegevoegd. Een daarvan is *de Struijkweert onder Giessen*,¹⁶ die in deze akte voor het eerst genoemd wordt en 18 morgen groot blijkt te zijn. Deze Struikwaard ligt in het verlengde van de Middelwaard onder Andel en Giessen, ten noorden van de Hoge- en Lagewaard, en wordt, althans in later tijd, van de waarden onder Rijswijk gescheiden door de Struikwaardse kade. Het komt mij voor dat die kade, of een flink stuk ervan, al uit de 15e eeuw moet dateren, en wel op grond van een oorkonde van 16 december 1487 over de visrechten op de Maas, *tusschen den Zwarten Damme ende der Giessense veerstege*.¹⁷ Daarbij wordt de visserij vanaf de Zwarte Damme (het begin van de Zoutendijk, op de grens van Andel en Veen) voort nederwaarts so verre 't gherichte van Andel strect toegewezen aan de heer van Poederoyen, die van Andel tot de Giessense veersteeg voor de helft aan de heer van Altena en voor de helft aan die van Poederoyen. Blijkbaar is het stuk rivier dat de twee heren moeten delen de Maas voor Giessen, en dat betekent dat de *veerstege* de grens tussen Giessen en Rijswijk vormt, en bovendien dat zich in 1487 ook een flink deel van de Manhuiswaard onder Rijswijk gevormd moet hebben.

We zien dus dat het waardencomplex dat in de 13e eeuw was ontstaan in een kleine 250 jaar, door natuurlijke aanwas en waarschijnlijk ook menselijk ingrijpen, enorm is gegroeid. Die groei gaat in de volgende eeuwen gestadig door. Op de 17e-eeuwse kaart van Balthasar Floris van Berckeroode¹⁸ – die berust op de kaarten van Daniel Schillinx uit 1601 en 1602, en die jammer genoeg

van het buitendijkse gebied geen details geeft – zien we behalve een grote plaat in de Maas onder Giessen, een brede strook waarden die zich ondertussen bij Rijswijk heeft gevormd. In het jaar 1746 treffen we de Middelwaard en de Struikwaard aan in de nalatenschap van Johan Dirkszoon Naaijen uit Andel.¹⁹ Er blijkt dan onder Giessen een waard bijgekomen te zijn die de Staart heet. Op de eerste kadastrale kaart van Giessen, van ongeveer 90 jaar later, zien we geïllustreerd hoe het proces van aanwas en verlanding in zijn werk gaat. De langgerekte waard de Staart grenst aan een Maasarm die de Kil heet en aan de overzijde daarvan ligt een grote opwas, de Graaflijkheidsplaat, tussen de oude en de nieuwe Maas. De Kil is duidelijk afgedamd, door iets dat er als een muur uitziet.

Op een kaart uit 1874 (Reuvens, 1874, kaart 3 en 4) zien we een volgend stadium. De dam in de Kil staat er nog duidelijk op aangegeven, maar die Kil zelf is verland tot een langgerekte nieuwe waard, die de Griend heet. Op de eerder genoemde geallieerde luchtfoto uit 1944 is nog duidelijk het visgraatpatroon te zien dat aan het griendstadium herinnert.

Met de aanhechting van de voormalige Graaflijkheidsplaat is het laatste stadium bereikt in het eeuwenlange proces. Omstreeks het jaar 1900 wordt de Maas, in het kader van de scheiding van Maas en Waal, juist op dit punt op Andels gebied afgedamd. Door de voormalige plaat wordt een kanaal gegraven waarin de Andelse sluis wordt aangelegd. Aan het restant van de plaat tussen het kanaal en de afgedamde Maasarm was althans in mijn jonge jaren nog goed te zien hoe het aanwasproces werkte. Het zuidelijke deel ervan, nu een terrein van de Haagse duinwaterleiding, was een rivierduingebied in nagenoeg ongerepte staat, met een fraaie vegetatie van ruige weegbree, kruisdistel, kattedoorn en sporadisch het kluwenklokje.

Maar ook in het waardencomplex onder Giessen zijn van het geleidelijk ontstaan de sporen nog goed waarneembaar, in het bijzonder als na extreem hoog water op de rivieren de waarden

weer droogvallen. Dan komen het eerst de hogere delen boven water, zoals de Struikwaard, terwijl de Griend zich duidelijk ontpopt als de voormalige Kil. Relatief laag zijn ook de Worp onder Andel, die we als een voormalige uiterwaard van de Alm hebben geïnterpreteerd, en de twee waarden die in het verlengde ervan liggen, de Hogen Lagewaard onder Giessen, waarin we dus ook wel uiterwaarden van de Alm mogen zien. Dit klopt met het feit dat er binnendijks een 6 morgen groot voormalig griendengebied bij aansluit (nu ontluisterd door een fabriekscomplex), dat in de leenregisters de Alm heet, en dat we wel mogen interpreteren als een deel van de Almbedding met bijbehorende uiterwaard.

Tot slot van mijn betoog meen ik te mogen concluderen dat de doorbraak die omstreeks 1270²⁰ de aanleiding was tot de vorming van de Maasmond niet, zoals Voogd meende, plaatshad *ter hoogte van de huidige sluis te Andel* (wat trouwens een voor de totaal andere 13e-eeuwse situatie nagenoeg zinloze formulering is), maar bij Rijswijk, niet ver van de plaats waar later de molen van Giessen staat. Uiteraard zal daarbij een groot deel van Rijswijk verwoest zijn, maar er lijkt twijfel mogelijk over de vraag of dat ook voor Giessen geldt. Het is mijns inziens heel goed denkbaar dat het deel van de dorpskern dat, om welke reden dan ook, door de nieuwe dijkage met de kerk buitendijks kwam te liggen, ontruimd moest worden omdat het in de nieuwe situatie aan herhaalde overstromingen werd blootgesteld.

A dynamic landscape along the Meuse; the forelands near Andel, Giessen and Rijswijk

The branch of the Meuse river from Heusden to Woudrichem (province of Noord-Brabant) was formed during the 13th century. In subsequent centuries a complex of forelands developed. Using written sources, mainly on land ownership, the growth of these forelands has been reconstructed.

LITERATUUR

BONDAM, P. (bew.) (1783-1809). Charterboek der her-

- togen van Gelderland en graaven van Zutphen. Utrecht.
- EETEN, P. VAN (1987, 1992). De vroege heren van Giessen; het geslacht van Giessen. *Genealogisch Tijdschrift voor Midden- en West-Noordbrabant* 11, pp. 1-8, 285-289; 16, pp. 2-3, 173-174.
- KORT, J.C. (1977). Repertorium op de lenen van Oudheusden, Emmikhoven en Giessen, 1382-1762. *Ons Voorgeslacht* 32, pp. 146-160.
- KORT, J.C. (1985). Repertorium op de lenen van de hofstede van Altena, 1232-1650. *Ons Voorgeslacht* 40, pp. 175-213.
- KORTEWEG, K.N. (1948). *Rechtsbronnen van Woudrichem en het Land van Altena*. Kemink, Utrecht.
- REUVENS, L.A. (1874). *De Maas-dijken in Gelderland en Noordbrabant*. Nijhoff, Arnhem.
- VOOGD, H. (1958). De rivier de Alm. *Brabants Heem* 10, pp. 106-112.
- NOTEN**
- 1 De Weenaert is een ongeveer 26 morgen grote vrije heerlijkheid die vanaf het begin van de 14e eeuw eigendom is van de van oorsprong Limburgse familie Van Goor. Ze ligt op de noordelijke oever van de Alm, tegenover Giessen. Bij de naoorlogse uitbreidingen van Giessen en Rijswijk is het oostelijke deel van de Weenaert verdwenen; het veel grotere deel ten westen van de Parallelweg vormt het huidige Almbos.
 - 2 Centraal Bureau voor Genealogie, Archief Belaarts van Emmichoven (BvE), inv. nr 222 (leenregisters van Giessen en Emmichoven), eerste akte. Voor de hier en in het vervolg genoemde Van Giessens zie Van Eeten (1987, 1992).
 - 3 Korteweg (1948), deel 2, akte nr 139. De belening van 9-8-1369: ARA, Leen- en Registerkamer Holland (LRK) 51 (XIV), fol. 24. Met dank aan Dr J.C. Kort, die mij zijn ongepubliceerde repertorium op de lenen van Altena ter beschikking stelde.
 - 4 BvE 222, fol. 1 en fol. 6v en 7v.
 - 5 Korteweg, nr 184.
 - 6 LRK 51 (XII), fol. 4.
 - 7 LRK 52 fol. 240v, nr 1034.
 - 8 LRK 51 (XIV), fol. 32.
 - 9 LRK 50, fol. 83v, nr 460.
 - 10 LRK 51 (XIV), fol. 20.
 - 11 BvE 222, fol. 9.
 - 12 BvE 222, fol. 7v-9.
 - 13 De lenen van Giessen zijn, behalve in het hierboven genoemde leenregister, te vinden in: Kort (1977). Van de in de volgende alinea genoemde waarden blijven de Wielwaarden, de Hogewaard, de Poncenwaard en de Rueckenswaard Giessens leen. De Weijwaard (Kort, leen 12 en 11D, E en F) wordt een vrij eigendom. De Koewaard, de Ruiterwaard en de Lagewaard worden aparte Altenase lenen, en het beste overzicht van de latere beleningen is te vinden in LRK 237, waarbij er rekening mee gehouden moet worden dat Koewaard en Lagewaard abusievelijk onder Andel zijn opgenomen, de laatste onder de naam Bergerwaard. De Worp onder Andel is in de leenregisters steeds onder Giessen opgenomen.
 - 14 BvE 222, fol. 14v-15.
 - 15 BvE 222, fol. 19v-20v.
 - 16 Tissing, Inv. BvE, reg. nr 84.
 - 17 Korteweg, nr 350.
 - 18 ARA, VTK nr 1398.
 - 19 Streekarchief Land van Heusden en Altena, Heusden, RA Andel, Transporten en taxaties.
 - 20 Dit benaderde jaartal heb ik gekozen op grond van de publikaties van Voogd; overigens meen ik dat de doorbraak in ieder geval plaats gehad moet hebben na 1 oktober 1264, de dag waarop Willem I van Horne en Altena een aantal goederen in het latere Munnikenland overdraagt aan de cisterciënser monniken van Villers (Bondam, 1783-1809, pp. 370-371, nr 131; zie ook Kort, 1985, p. 200).